

מצות שמיטה בבית בעלזא

אהרן אוסאיבל

כ"ק אדמו"ר מרן מהר"ש זי"ע

דברות קודש

שביעית מרמזת על אחדות הכל להקב"ה, על ידי שפלות וענוה.

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר (ויקרא כה, א). פירש רש"י מה ענין שמיטה אצל הר סיני וכו'. אפשר לומר דנרמז כאן דמצינו (ויק"ר כט, ט) שהשביעי חשוב הוא לעולם, ז' שנים והשביעית שמיטה, וכן ז' שמיטין ואחר כך יובל, וכן ז' רקיעים והשביעי חשוב, ע"כ. והרמז בשביעי יש לומר, דהנה אל"ף מורה על אחדות פשוט של הבורא, וכן בי"ת אינו נפרד לגמרי כיון שיש לו בן זוג, ותחילת הנפרדים הוא גימ"ל (אבן עזרא שמות ג, טו), ולכן הז' שהוא ב' פעמים ג' מאחד ומקשר כל מיני נפרדים אל האחדות האמיתי הוא אלופו של עולם, וזהו שבעה והחשיבות שבו.

וגם מרמז השביעי על ענוה ושפלות רוח, כנאמר (דהי"א א, ב, טו) ודוד הוא השביעי, ואמר על עצמו (תהילים קט, כב) ואני עני ואביון, והיה ממשך כל הנפרדים על ידי מדתו היא מדה השביעית, לחי החיים ברוך הוא. והנה גם שנת השמיטה מורה על שפלות וענוה (זוהר ח"ג קח, ב) לכן הוא בשנה השביעית.

ולכן יש לומר דנסמכה שמיטה אל הר סיני, דידוע שנתנית התורה על הר סיני מורה על מדת ענוה שהיה קטן ההרים, ואמרינן במדרש (במ"ר א, ח) למה תרצדון הרים גבנונים, שהוא מלשון או גבן או דק (ויקרא כא, כ), שכולכם בעלי מומין לגבי סיני, שאינם זוכים לאור התורה על ידי גבהותם, ולמדן מכך לכל התורה שכל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה בסיני, כי הלימוד לזכות לאור התורה על ידי ענוה ושפלות רוח.

(מדבר קדש פרשת בהר)

כ"ק אדמו"ר מרן מהר"י זי"ע

דברות קודש

דברות קדשו שנאמרו בליל שבת קודש פרשת בהר שנת תרמ"ו, ונרשמו על ידי הגאון החסיד ר' אברהם לאנדמאן אב"ד סטרעליסק זצ"ל, והננו מביאים כלשון כותבם:

קדושת שביעית אשר היא למעלה מן השכל, אי אפשר להשיגה כי אם בהתקדשות על ידי תורה ומצוות.

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר (ויקרא כה, א). פירש רש"י ז"ל מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצוות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כל המצוות נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני.

וצריך להבין למה בסיום הדרשה, לענין כל המצוות לא נקט ופרטותיהן גם כן, כמו שנקט בתחילת הדרשה לענין שמיטה.

ואפשר לומר כי איך דאיתא בענין קדושת שמיטה ויובל, וכמו שפירש רש"י ז"ל שבת לה' לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית כך נאמר בשמיטה. ואמנם להשיג קדושת שמיטה ויובל שאין בכלל

אלא מה שבפרט ואין בפרט אלא מה שבכלל¹, זה אי אפשר להשיג בשכל כיון שהוא למעלה מן השכל. אך כשאיש ישראל משתוקק לדיעות התורה אזי השי"ת עוזר לו לכל איש כפי ערכו שיוכל להבין [דבר] מה על רגע אחד.

והעצה איתא בספרים, שכשהשי"ת עוזר לאיש ישראל שמקדש את גופו בתורת השי"ת ומצותיו, אזי השי"ת עוזר לו שיוכל להשיג מה שהוא למעלה מן הגוף ומן השכל, כי [בלי זה] איך אפשר להשיג בשכל האנושי מה שהוא למעלה מן השכל. ואולם איתא דבהר סיני כשעמדו שם ישראל על הר סיני זכו אז להגיע למעלות הנבואה שהיא גם כן למעלה מן השכל.

וזהו כוונת רש"י מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, היינו שאי אפשר להשיג קדושת שמיטה ויובל, שאין בכלל אלא מה שבפרט ואין בפרט אלא מה שבכלל, זה אי אפשר להשיג רק [בבחינה זו] כמו שהיה בסיני שזכו אז ישראל למעלת הנבואה כנ"ל, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, היינו כמו כן כשאיש ישראל מקדש את גופו בתורת השי"ת ומצותיו יכול להשיג כמו בסיני שיוכל לבוא לקדושת הכלל ובפרט שהשמיטה מרמז כנ"ל.

השי"ת יעזרנו שיהיה לנו השתוקקות לדיעות התורה, ושנקדש את גופינו וכוחינו בתורת השי"ת ומצותיו [כדי] שנוכה לדיעות התורה.

פולמוס שמיטת תרמ"ט

הויכוח הגדול בין שומרי שביעית כהלכתה למקילים, התחיל בעיקר לקראת שנת השמיטה תרמ"ט אחרי שהוקמו המושבות בארץ ישראל, הפקידים הממונים על המושבות ומנהיגי תנועת "חובבי ציון" טענו אשר המושבות לא יחזיקו מעמד אם ישביתו את השדות שנה שלימה, ולכן דרשו מהרבנים למצוא היתרים שלא יצטרכו לשמור שביעית כהלכתה. לעומתם יצאו רבני ירושלים בקול קורא ובמכתבים שלא לחפש תחבולות והיתרים רק לשמור על שביעית כהלכתה, "ונהפוך הוא כי מלבד שאינו נוגע לפיקוח נפש ולהריסת הישוב, כי עוד יהיה שמירת שנת השמיטה לטובת הישוב ולטובת הארץ".

בפלמוס זה נטלו חלק רבני ארץ ישראל ורבני רוסיה (ופולין גדול השייכת לרוסיה), אבל רבני גאליציה לא ידענו דעתם בנידון. כעת מצאנו מכתבי תשובות משני רבנים חשובים גדולי תורה מגאליציה מחסידי בעלזא, שכתבו תשובות ארוכות מבוססות על דברי הראשונים להוכיח על חיוב שמירת שביעית בזמן הזה.

אחד מהכותבים להיתר רבי אברהם דובער הכהן² מירושלים, הדפיס בשנת תרמ"ח מכתב להתיר שמיטה בזמן הזה. את המכתב שלח לרבנים לשמוע חוות דעתם ולקבל תומכים לדבריו, גם פירסמה בעיתון "המגיד". כעת מצאנו שהמכתב נשלח גם כן לעתון "מחזיקי הדת" עבור רבני גאליציה ונדפס שם בכ"א שבט תרמ"ח גליון 8.

וזה דבר המכתב:

בה"י פעיה"ק ירושלים תוב"א ז"ך טבת התרחם

אחר דרישת שלומכם הטוב, הנני לבקש ממנהלי הח"ק מחזיקי הדת להציע את השאלה התורנית בענין שנת השמיטה הקרובה לבוא לפני רבני וגאוני ארציתכם שליט"א, ונא להודיעני את חוות דעתם הרחבה בזה או לקרב או לרחק.

¹ עיי' בשלה"ק מסכת פסחים פרק תורה אור אותיות ג - ו. שיוכל הוא שער החמישים נגד בחינת בינה, ושבעה שנות השמיטה הוא נגד הז' ספירות היוצאים מבינה, והם כלולים זה מזה בסוד אחדותם והם ביחד מ"ט, ועם שורש שורשם הכוללם הם נ' שערי בינה, כמו כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, והכל אחד דוגמת שורשם למעלה.

² בן הרה"צ ר' ישראל מרדכי הכהן מצפת. לפני בואו לירושלים היה רב לקהילת האשכנזים בקהיר, חיבר ספר "סדר הגט בקצרה" (י-ם תרל"ז), וספר "תשובת אד"כ" (י-ם תרמ"ג).

הנה משמעות לשון הירושלמי דגיתין (כב, א) על מה שכתוב בתורה (דברים טו, ב) וזה דבר השמיטה שמוט, רבי אומר בשתי שמטות שמטה ויובל, בשעה שהיובל נהגת שמיטה נהג דבר תורה, פסקו היובלות שמטה נהגת מדבריהם, בזמן שאין אתה משמט קרקע (כלומר שאין היובל נהג גם מדבריהם) גם שמטה אינו נהגת ואי אתה משמט כספים.

גם רבינו נסים מביא לו ראייה מהירושלמי הזה, וכתב גם כן בזמן שהיובל נהג אתה משמט כספים, ומסיים הר"ן כספים לאו דווקא אלא הוא הדין לעבודת קרקע כו', הר"ן קאי בשיטת הבעל המאור ז"ל, ומזה נראה שהר"ן והבעל המאור מתירין שביעית בזמן הזה הן בעבודת הקרקע והן בשמיטת כספים.

אמנם חזינו לרבוותא דפליגי בשמיטת כספים לאסור, ומחלקים בין שמיטת כספים שהיא חובת הגוף ושייכת גם בחוץ לארץ, ולכן נהגת גם עתה מדבריהם, לא כן שמיטת קרקע כי קדושתה תלויה בארץ ולא שייכא לעשות בהן דבר בחוץ לארץ, לכן לא תקנהו גם בארץ ומותרת שמיטת קרקע לבד בזמן הזה, והתוס' (גיתין לו, א) כתבו משום דאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה לאסור בעבודת קרקע ב' שנים רצופות לכן לא תקנו זכר לזה, אמנם שמיטת כספים נהגת מדבריהם גם עתה שלא תשתכח תורת שמיטה, וכמבואר גם מהגמרא דפרק השולח דרבנן מסרו מלייהו להדדי.

והר"ן מביא לשון התוס', וכמבואר בלשון הסמ"ע נראה דהתוס' בפרק השולח הנזכר קאי על תרווייהו היינו שמיטה ויובל ומשום דאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה לכן לא תקנו זכר לזה (לאסור בעבודת הקרקע ב' שנים רצופות), והיינו שמיטה ויובל, ואף שהמעייין בתוס' כפי הנוסחא שלפנינו נראה לפום ריהטא שדברי התוס' לא קאי רק על היובל לבד, אמנם מלשון הסמ"ע נראה שגירסא אחרת היה לו להסמ"ע בדברי התוס'.

וזה לשון הסמ"ע (סימן ס"ז סק"ב) ומדברי סופרים שתהיה שמיטת כספים נהגת בזמן הזה, וטעמם שלא תשתכח תורת שביעית, אבל חרישה וזריעה לא אסרו בשביעית ויובל כדי שלא תשתכח, שלא היה רוב הציבור יכולין לעמוד בה לאסור ב' שנים בעבודת הקרקע שביעית ויובל, ודווקא בזמן שהיה שמיטה ויובל נהג מן התורה היה מקויים בהם הברכה לגדל בשנה השישית על ג' שנים וכו'. והסמ"ע מסיק בטעמו האחר ששמיטת כספים חובת הגוף ושייכא גם בחוץ לארץ ולכן נהגת גם עתה מדבריהם, לא כן שמיטת קרקע דקדושתה תלויה בארץ ולא שייכא לעשות בהן דבר בחוץ לארץ, לכן לא תקנהו גם בארץ עכ"ל הסמ"ע. ונראה מדבריו ששניהם הן שמיטה והן יובל לא תקנו בזמן הזה בארץ, ורק שמיטת כספים לבד נהגת בזמן הזה מדבריהם. וממה שמציין הסמ"ע את דברי התוס' דפרק השולח מוכרחים לומר שכן היה לו להסמ"ע הגרסא בדברי התוס' הנ"ל, אולם נשתבשו בהדפוס כעת, כי מהגרסא שלפנינו מורה שהתוס' לא קאי רק איובל לבד, אמנם הסמ"ע היה לו גרסת התוס' לפי דבריו גם על שמיטה.

גם כתבו התוס' פ"ג דסנהדרין (כו, א ד"ה משרבו האנוסין) שמשום פיקוח נפש לשלם המס של המלך הכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא, ולתירוץ הראשון של התוס' התיר ר' ינאי חרישה בשביעית שבזמן הזה שהוא דרבנן בשביל חלק המלכות של ארנונא, (אם נוכל לאמר) משום דחשוב המלך מוחזק בקרקע משום חלקו, שלדעת התוס' (בחולין) שמפני המס המלך אינם חשובים השדות כשלנו, (ושנוכל לומר שקנין הנכרי מפקיע משביעית אף שלא יתנו המס רק כשהבעלים יזרענו, ואם יניחוהו הבעלים כך בורה אינו מקבל מהם, נקרא בכל זאת שותפו של המלך), כן נוכל לומר שגם הרב אהרן הלוי ז"ל פסק דווקא שמיטת כספים נהגת מדבריהם אפי' בזמן הזה, אבל שמיטת קרקע אינו נהגת כלל בזמן הזה אפי' מדרבנן.

וז"ל הדרכי משה ולי נראה דסמכינן האידנא אמקילין דסבירא להו דאין שמיטה נהגת האידנא כדברי הסמ"ע וכו'. נמצא שלמידין שלדעת הפוסקים הנ"ל הותר עבודת הקרקע בשביעית בזמן הזה. ובכל זאת רבו דעות לפרש דברי התוס' באופנים אחרים, ושדווקא על יובל לבד ולא על שביעית קאי דברי התוס', ודברי הסמ"ע במקום מוצא הדין של התוס' דפרק השולח מוכרחים אנו לומר שמגומגמין ושטעות נפל בסמ"ע בתיבת שביעית.

ואחד מפרחי הת"ח ה"ה הרב הגאון ר' יעקב אורנשטיין נ"י, בהסכמת הרה"ג ר' שמואל סאלאנט נ"י כתב מכתב תשובה ארוכה להרה"ג ר' יצחק אלחנן נ"י האבד"ק קאוונא י"ע, על הקונטרס שחבר הרה"ג הנזכר להתיר עבודת קרקע בשביעית בזמן הזה. והרב הגאון ר' ישראל יום טוב מלפנים רב בק"ק הספרדים שבמצרים מורה גם כן להתיר, ואם הרב הגאון דקאוונא לא יחזיר גם כן מהתירו הראשון וימצא לכל הפחות עוד שלשה רבנים יושבי על מדין להתיר, אז אדמה שנוכל להתיר עבודת הקרקע של שביעית בזמן הזה.

ועל תשובת הרבנים על מכתבי דנא אחכה.

אברהם דוב הכהן

בהרב הצדיק הגאון כמר ר' ישראל מרדכי הכהן ז"ל

הרה"ג ר' שמואל נאטנזאהן אב"ד פודקאמין יצא מיד בתשובה נגדו, בתחילת דבריו מתנצל הוא, שאמנם אינו מגדולי הדור אבל היות וביקשו שהרבנים יחוו את דעתם מביע הוא דעתו, ומברר שם בארוכה, שצריך להחמיר ולנהוג שביעית אפילו אם הוא מדברי סופרים, ובוודאי שצריך לחוש לדברי האומרים שהיא מדאורייתא גם בזמן הזה וגם שכן היה המנהג לנהוג שמיטה בכל הדורות. ומקווה הוא שגדולי הדור יקבלו דבריו בבחינת "אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים", ואיסור זה ברור הוא בעינינו עד כדי שאם גדולי ישראל בכל זאת יתירו, אמנם יבטל דעתו ולא יצא לנגדם לאיסור, אבל גם כן לא יצטרף להיתר.

רבי שמואל היה גדול בתורה, נסמך להוראה על ידי רבני לבוב ועל ידי הגאון רד"ב אב"ד ראווא, גם נסמך לרבנות על ידי מרן מהר"י מבעלזא ז"ע³. כיהן כרב בליביטשוב, בשנת תרמ"ה נתמנה לאב"ד פודקאמין. נפטר כ"ט אדר תרע"ו⁴ בן ע"ב שנה.

מכתבו נשלח ל"מחזיקי הדת", נתפרסם בגליון 9, ה' אדר תרמ"ח.

וזה לשון תשובתו:

ב"ה פודקאמין סמוך לבראדי. יום ה' משפטים תרמ"ח.

תשובה לאיש ירושלים, הרב הגאון שיחי'.

אם כי לא מגדולי ישראל הנני, אך יען כי שאול שאלו מרבנים יושבי על מדין כי יביעו חוות דעתם, ואף אנכי מרבני הזמן, הנני על כן אביעה דעתי הקלישה.

זה לשון הרמב"ם ז"ל פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כ"ה, "אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר (ויקרא כה, ב) כי תבואו אל הארץ וגומר, ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית". ומרן ב"כספ משנה" כתב, דסובר רבינו ז"ל שמיטת כספים הוי דברי סופרים, ושמיטת קרקע בשביעית מחרישה זריעה דבר תורה, עיי"ש.

וה"משנה למלך" תמה שהרי בפירושו הביאו בתוס' גיטין פרק השולח (לו, א ד"ה בזמן שאתה משמט) דשמיטת קרקע בכלל שמיטת כספים הנהו, והוי דברי סופרים בשעה שאין היובל נוהג. גם בירושלמי (גיטין כב, א) וביחוד בש"ס מועד קטן דף ב ע"א מבואר דחרישה זריעה בשביעית בזמן הזה שריא דבר תורה לרבי, והדרא קושיא לדוכתא דמזכי שטרא לבי תרי עיי"ש.

והגאון ר' משה רבקה בחושן המשפט ריש סימן ס"ז (באר הגולה ס"ק א) העתיק דברי מרן (הבית יוסף בכסף משנה) דהוי דבר תורה, וכתב שכן כתב רבינו תם (בתוס' הנ"ל). והוא מהתימא, שבדברי רבינו תם בתוס' מבואר ההיפך, והביאו שם האי דריש מועד קטן וכתבו בפירושו דהוי דברי סופרים בזמן הזה כספים וקרקע. ועליו יפלא יותר מעל מרן ז"ל, שמרן ז"ל אולי כיון שבפירושו הש"ס (גיטין לו, א) "בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים", ששמיטת קרקע נוהג שפירושו יובל, על זה כתב, שהתוספות בשם רבינו תם כתבו כן, אולם בזה שסובר רבינו דרק בכספים הוי דברי סופרים לא בחרישה זריעה, לא יסבר התוס' כן. והרב ר' משה רבקה ז"ל ביאר ששמיטת חרישה דבר תורה ושכן כתב התוס' בשם ר"ת והוא תמיה. אכן אף דברי מרן ז"ל שרוצה מרן להשוות דעת רבינו ז"ל לתוס', ולפד"ק⁵ הם רחוקים כרחוק מזרח ממערב, גם גוף הדבר לומר דהוי דבר תורה, תמיהה מש"ס מועד קטן הנ"ל וכדברי "משנה למלך".

ואשר נראה לי בזה נכון, הוא דמקור דברי רבינו בחלוקו זה הוא, דשמיטת כספים הוי דברי סופרים, ומשום הכי תיקנו פרוזבול וכמה קולות בשביעית בזמן הזה וכדעת הר"ן בהשולח, ועל כן קיל כרבי דהוי דברי סופרים. אכן בשמיטת חרישה זריעה, אם כי רבי סובר דהוי דברי סופרים וכמבואר ש"ס מועד קטן הנ"ל, סובר רבינו דלא קיימא לן כותיה, והוא מש"ס מועד קטן דף ג' ע"ב דרבן גמליאל ובית דינו בטלו לתוספת שביעית, קסברי, תוספת שביעית ערבה ונסוך המים הלכה למשה מסיני, וכי גמירי הלכתא בזמן

3 בספר "אהלי שם" (פינסק תער"ב), עמ' 275.

4 רמ"מ קרענגיל בסו"ס "שם הגדולים" ח"ב - פליטת סופרים עמ' 262.

5 ולפי דעתי הקלושה.

שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים לא. ועיין בתוס' שם (ד, א ד"ה אלא אמר רב אשי) דמשום הכי נגמרו נסוך המים יחד עם תוספת שביעית, למגרנהו. וכן מוכח לשון הש"ס שם דקאמר, כי גמירי בזמן שבית המקדש קיים כי נסוך המים ועי"ש. ומזה מוכח דבזמן שאין בית המקדש קיים דבר תורה הוא, ולהכי קבלו הלכה למשה מסיני לתוספת שביעית ונסוך המים לאגמורי לתוספת בזמן שאין בית המקדש קיים לא תנהג, אבל אי עיקר שביעית בזמן הזה דברי סופרים אין ענין לומר כן. גם אין ענין כלל לבטל תוספת שביעית, דבזמן דנהוג, שניהם דבר תורה כעיקר שביעית כתוספת, ואם עשו דברי סופרים אחר כך גם כן לתוספת יעשו.

ואם כן מכל סוגיא הלז, וכמה אמוראים ור' יהושע בן לוי דהוי הלכה כמותו בכל מקום פלפלו בה, מוכח דשביעית דבר תורה בזמן הזה ולכן בקרקע לא פסק כרבי רק בכספים וכסברת ה"משנה למלך" בחלוקו עיי"ש.

וכונת ה"כסף משנה" ו"באר הגולה" שלפי פירוש רבינו תם בדברי רבי, נלמד משם לתנא קמא דהלכתא דהוי דבר תורה חרישה וזריעה. ואם כנים דברי בזה, שפיר כתבו, והתוס' שפיר יכולין לסבור כן להלכה, רק בפירוש דברי רבי סוברין דהוא הדין קרקע. ואף רבינו סובר כן, אלא שבה הלכה כרבי ובה לא. והתוס' בהשולח לרבי כתבו דהוי דברי סופרים. ובלאו הכי קיימא לן כרבי מחברו ולא מחבריו, זולת בכספים מצינו להלל כותיה שתיקן פרוזבול, מה שאין כן בחרישה וזריעה אין ראייה לפסוק כותיה, וסברא לחלק יש וכדכתב ה"משנה למלך", אם כן בזה שפיר פסק כרבנן. ומלבד סברת "משנה למלך" יש עוד לומר דעיקר קרא ד"וזה דבר השמיטה שמוט", בכספים מדבר, ודו"ק.

מעתה בררנו ונתנו מקום לדברי מרן ז"ל ושכן יוכל להיות דעת התוס' וקצת פוסקים שכתבו בשמיטת קרקע בשביעית דהוי דברי סופרים, היינו לרבי לא להלכה, ועשינו תהילה לקל סמוכין מש"ס מלא, ודו"ק.

ולכן אני תמה איך נתיר דבר תורה לדעת הרמב"ם ואולי לית מאן דפליג עליו בזה, ואם רצו לומר שיש טעות סופר בתוס' מכח דברי הסמ"ע שהעתיק היפך דבריהם ז"ל שלפנינו, יאמרו אולי טעות סופר בסמ"ע מכח דברי ה"באר הגולה" ומרן ז"ל, שדעת קדשם שתוס' סבורין דבר תורה הוא שביעית בזמן הזה, וחס ושלום לנו לגמגם בדבר שאפשר הוא דאורייתא, ודו"ק.

הן אמת שאני ברשימותי על הרמב"ם כתבתי, וזה לשוני:

עיי' ב"כסף משנה" שהאריך להקשות דברי הרמז"ל דכאן משמע שפסק שמיטת קרקע הוי דבר תורה בזמן הזה, ופסק דין פרוזבול והביא הקישא דשמיטת קרקע לשמיטת כספים בזמן שאין שמיטת קרקע נהוג אין שמיטת כספים נהוג, וישבה בטוב טעם ודעת, ועיין "משנה למלך" בזה. ואני תמה, שהרי ביובל ביאר רבינו ז"ל דכשאין יושביה עליה אינו נהוג, ואעפ"כ סיים דנהוג בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, ומה יפרשו ז"ל בזה.

והנראה אצלי בישוב הכל, לפי ענ"ד בהקדם דברי רש"י ז"ל (גיטין לו, א) שהביא ה"כסף משנה" אמר ז"ל דבתורת כהנים מצא שנוהג שמיטת קרקע אף שאין יובל נהוג. ואני תמה, שהרי ש"ס מלא הוא במועד קטן ד' ע"א דאמר היינו טעמא דרבן גמליאל ובית דינו תיקנו שבטלו לתוספת שביעית, קסברו כר' ישמעאל דהלכה למשה מסיני נטיעות ערבה ונסוך המים ותוספת שביעית, וכי גמרו דומיא דנסוך המים בזמן שבית המקדש קיים, ואי כל ענין שמיטת קרקע בשביעית בזמן הזה מדברי סופרים איך שייך לומר דלא נתקבל בזמן שאין בית המקדש קיים, הלא עיקר שביעית אינו רק בזמן בית המקדש ואתי רבנן ותקין ומה לי עיקר או תוספת. גם למדו מדנתקבל יחד וכדכתבו התוס' (ד, א ד"ה אלא אמר רב אשי) וכמשמע כל הסוגיא, ולמה זה אם כן נתקבל יחד ללמוד דתוספת אינו נהוג בזמן הזה הלא עיקר נמי אינו נהוג, ועל כורחך נהוג היא, ואם כן מה מציאה מצא (רש"י) בתורת כהנים הלא בש"ס מבואר כן.

ועל כורחך מחלוקת יש, ובשלמא ממועד קטן (ב, ב) דאמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא, ומוכח דרבנן פליגי אשמיטת קרקע נמי וסוברין דהוי דבר תורה, לא חשיב רש"י ז"ל ראייה דיש פלוגתא בזה, דיוכל להיות לכולי עלמא מדברי סופרים, וכמשמעות לפי פירש רש"י ז"ל בדברי רבי בזמן שאין שמיטת קרקע אין שמיטת כספים, היינו בזמן שאינו נהוג שמיטת חרישה וזריעה אינו נהוג כספים, איברי דקרקע וודאי אינו נהוג רק לכספים בא רבי ללמד, ואביי לא מצא למי שיאמר כן בהדיא רק רבי, לכן אמר כן הלשון ורבי הוא, ורבי נמי קאמר אפילו תימא רבנן אם תימצי לומר דפליגי אשמיטת קרקע בשביעית

וסוברין אף הוא דבר תורה, אבל באמת ליכא למאן דאמר, לכן הכריח רק מסברא דהוי מחלוקת, מה שאין כן מש"ס דמועד קטן שכתבנו קשיא.

לזה יראה דבאמת בזמן הזה מדרבנן, והכא קאמר ש"ס מועד קטן הנ"ל מאחר שנתקבל יחד, היא לגלות דבזמן שכל יושביה עליה והיובל נהג והבית המקדש נפל ולא יבנה עוד אחרת, או בימי חרבן שילה ונשבה ארון הקודש בימי הכהן, יובל ושמיטה נהג ותוספת אינו נהג דבר תורה, ומשום הכי בזמן הזה שמיטה דהוי חד דרבנן [לא] תקנו תוספת דהוי תרי דרבנן, שהרי בעו"ה אין יושביה עליה, גם אין בית המקדש הוי תרי דברי סופרים ולא תקנו ודוק. ולזה כתב רש"י ז"ל שמצא תורת כהנים דשביעית דאורייתא אף שאין היובל נהג.

ומעתה נוחין כל פסקי הרמב"ם ז"ל, דבאמת בזמן שאין היובל נהג שמיטת קרקע בשביעית הוי דברי סופרים ככספים וכהלל שתקן פרוזבול, וכאן בא לומר, משום שכתב ריש פרק ג' דבזמן שאין בית המקדש אין תוספת נהג, והיינו ביושביה עליה, משום הכי כתב כאן בעיקר שביעית. ובפרק י' ביובל דנוהג אף שלא בפני הבית, והיינו ביושביה עליה רק הבית נפל ולא נבנה אחר. ובאין יושביה עליה כתב לקמן בפרק י' דכל אלו מדבריהם כדהעתיק "כסף משנה", ואין צריך לדחוק כאשר דחק שם, וכיוצא בפירוש פירש ה"כסף משנה" סוף פרק קמא דתרומה דברי הרמז"ל דפ"א דתרומה עיי"ש.

עכ"ל אשר כתבתי בחידושי ויפה כוונתי לדעתי הקלושה.

אך למעשה מי מאתנו יכריע ההרים הרמים הנשאים האלה, ובודאי לחוש לדאורייתא ראוי ולא להקל חלילה.

אכן אף אם נסכים דהוי דברי סופרים, עכ"פ דברי סופרים הוי, אף בזמן הזה שאין היובל נהג אף מדברי סופרים, כדין שמיטת כספים וכדברי התוס' פרק השולח שלפנינו ודברי סמ"ע הם ט"ס ברור, דודאי היתכן משום שיזדמן אחד לחמישים שנה שני שנים בבת אחת ויהא אין הצבור יכולין לעמוד לא תקנו שמיטה כלל שבכל ז' וז', הלא די להו שלא לקדש יובל כמו בזמן של ע' שנה שבין בית ראשון לבית שני, ולא להפקיע מתקנתן שמיטת קרקע, כן נראה לי ברור.

אכן אם נאמר דברי סופרים היא בזמן שאין היובל נהג, עכ"פ לר"ן בשם חכמים ורז"ה שסוברין דשמיטת כספים כעת אף דברי סופרים ליכא, הוא הדין לשמיטת קרקע מחריש וזריעה. אולם כבר דחה הר"ן ז"ל שם דעתם, ואם כי נחננו לא נהגנו דין שמיטת כספים, וכתב רמ"א ז"ל (חו"מ סס"ו ס"א) שתופסין אנו שיטת הסוברין דאינו נהג בזמן הזה כלל, מכל מקום הא הביא דברי ה"תרומת הדשן" סי' ד"ש שם והוא ז"ל כתב רק במקומות רחוקות מארץ הקודש לא תקנו. גם הרא"ש ז"ל (בתשובה כלל עז) כתב הטעם דהוי כאלו התנו עיי"ש. ואם כן אין זה לחרישה וזריעה.

ובפרט בארץ הצבי מהר תובנה נהגו למלתיהו על פי מרן ז"ל והרמב"ם, והם סוברין שמיטת כספים נהג בזמן הזה ובודאי עושין פרוזבול, ואפילו אם אין עושין יש בידי ללמד זכות חדש על שאין עושין פרוזבול, דאמרינן בהשולח (לו, ב) אי איישר חילא אבטלינה לפרוזבול, ורב נחמן אמר אקיימניה כו' אימא בה מילתא דאף על פי דלא כתב כאילו כתב דמו, ופירש רש"י ז"ל דסתם מלוה הוי כאילו כתב פרוזבול.

והנה כפי הנראה משטחיות לשון הש"ס יראה, דרב נחמן איישר חילא קאי, אכן הרא"ש בפסקיו פירש בה פירוש אחר, וכתב ז"ל אף על גב דלא כתב רק אמר לבית דין שמוסר חובותיו לבית דין והיינו הא דרבנן מסרו מיליהו להדדי (גיטין לז, א). מבואר מדבריו שלמד דאמירה בעי אף לרב נחמן, גם למדנו דרב נחמן לא איישר חילא קאמר דאקיימנא ואימא בה מילתא, שהרי רבנן אהא סמכו, ועל כורחך באמת קאמר כן רב נחמן דהיא אומר בה מילתא, ומעתה שפיר נפרש כרש"י ז"ל דאמירה לא בעי נמי לרב נחמן, וכדסובר הרא"ש ז"ל דרב נחמן לא איישר חילא קאמר וכמאן דכתב דמי ולא בעי פרוזבול, ושפיר נהגינן בתי דיני ישראל בשמיטת כספים, אבל בשמיטת קרקע יראה ודאי להחמיר.

והא לך לשון הרמז"ל פרק י' הלכה ו' לענין החשבון דשנת השמיטה ידיעה הוא ומפורסמת אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל כו', וכפי החשבון הזה אנו מורין לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה כו'. **מדבריו ז"ל אנו למידין שמנהג פשוט הוה אז לנהוג שביעית דקרקע, וגם עתה לפי הנראה עד כה חשו לשביעית קרקע, והקבלה ממנהג הרמב"ם ז"ל והמעשה עד כה עמודי הוראה ומנה לא תזעו, אם תקיימו אשרי הדור שהגדולים**

נשמעים לקטנים, ואם יסכימו גדולי ישראל אחרי רואם דברי הנאמרים באמת לפי דעתי הקלושה להתיר, בטלה דעתי, ולא אמרינן לא איסור ולא היתר.

והשם הטוב יעזור את כלל ישראל על דבר כבוד שמו לקיים בקרוב שמיטין ויובלות וכל הדברים התלוין בקרקע כמצווה עלינו בתוה"ק

כעתירת ואוות נפש החותם

שמואל הלוי נאטהאנזאהן

חופ"ק הנ"ל

ועיין ספר חרדים ז"ל (פרק נב, אות ז) דעתו שהיא דבר תורה. ועיין שם בשם ר' יוסף קארו (בית יוסף) סימן קי"ז לענין ביעור בשביעית בפירות גוי, ומבואר שהיה המנהג לאסור ואיך ניקם וניקל. ובחרדים שם מביא ירושלמי שבימי ר' אמי נהגו שביעית וביעור. והנה היה בסוף זמן חבר ירושלמי ואיך נאמר שהירושלמי מיקל. ועיין טור וש"ע יו"ד סימן שלא מבואר דבשביעית האידנא נוהג דברי סופרים ותרומה ומעשר ליכא, ובחוף לארץ סמוך לארץ ישראל נוהג מעשר עני עיי"ש.

תשובה נוספת בענין זה מצאנו, שנדפסה עשרים שנה לאחרי כתיבתה, והוא להגאון ר' יוסף אלטר עפשטיין בעל מחבר ספר "גנזי יוסף". היה מפורסם כגאון וחרף, חתנו בבואו לתאר גדולתו מביא הוא מה שהעידו הגאון ר' יוסף שאול נאטנזאהן אב"ד לבוב והגאון ר' שלמה קלוגר מבראדי על בקיאותו הגדולה בש"ס ופוסקים והיותו כמעין המתגבר. גם מספר הוא אשר ה"בית יצחק" שלח לו פעם דמי נסיעה והזמינו ללבוב כדי לברר עמו שאלת עגונה⁶. היה מגדולי המקורבים אצל רבותינו מבעלזא זי"ע. כיהן כאב"ד במאגורב יותר מכ' שנה, בתרנ"ד נתמנה לאב"ד אוזיראן.

התפרסם בספרו "גנזי יוסף" שחיבר על פתיחת ה"פרי מגדים" בשו"ע אורח חיים (מונקאטש תרנ"ה). מרן מהר"א נתן לו הסכמה לספרו, בו מעיד עליו "וכפי אשר אנכי מכיר אותו, מסתמא כונתו לשמים". הוסיפו הסכמותיהם גם בניו, מרן מהרי"ד זי"ע, והרה"ק ר' שמואל שהיה כבר אב"ד סקאהל (כותב: למען ידיד נפשי הרב המאור הגדול חסיד ועניו בעל המחבר נ"ל, ומה גם אשר כ"ק אבי אדמו"ר שליט"א כתב עליו תעודה קצרה וגדולה). וכן הסכימו על ספרו עוד הרבה מגדולי הדור.

מחידושו על הש"ס נדפסו גם כן אחרי שנים רבות, על ידי חתנו, ונקרא גם כן בשם "גנזי יוסף" (בילגוריא תרצ"א). מרן מהר"א נתן הסכמה לספר, וכותב, שהגם שאין דרכו ליתן הסכמות, אך מחמת שזקנו ואביו נתנו הסכמתם לספרו על פתיחת הפרי מגדים, לזאת הוא גם כן נותן הסכמתו. גדול היה כוחו גם בקבלה, ומרן מהר"א נתן לו להעתיק מספרי קבלה שהיו תחת ידו בכתב יד⁷.

רבי יוסף אלטר נפטר ביום כג אלול תרנ"ט.

כפי שכותבים נכדיו בהקדמת ספרו, השאיר אחריו הרבה אלפים כתבים, אולם לדאבונינו הכל נאבד, ולכן חשיבות מיוחדת לתשובה דלהלן שנתגלתה לפנינו מגדול זה אשר תשובתו בהלכה לא זכו לאור עולם והיה מחסידי רבותינו הק' בלב ונפש.

את תשובתו שלח ה"גנזי יוסף" לירושלים, כנראה להרב המתיר שעל מכתבו מתיחסת תשובה זו, והיות והמתירים לא מיהרו כנראה להדפיס את דברי האוסרים, נשארה תשובתו בכתב יד, עד לשנת תרס"ח, אשר אז עוררו מחדש הרה"ג ה"רידב"ז וה"חזון נחום" את ענין שמירת השמיטה, בבקשם עזרה לשומרי שביעית כמובא להלן במאמרינו, נתעורר חתן ה"גנזי יוסף" ושלח את התשובה ל"מחזיקי הדת" כדי להדפיסה.

וכפי שכותב שם: יען ראיתי בעלה "מחזיקי הדת" נו. 44, מעורר הרב הגה"ג כו' הרידב"ז מעיר הקודש צפת תובב"א על דבר השמיטה, שהבטיח לו הרה"ג הגדול כו' ר' נחום וויידענפעלד אב"ד מדאמבראווע להיות לאחיעזר ואחי-סמך לשובתים בשביעי, להשיב רוח מרי נפש בשאלתם ואם תאמרו מה נאכל, אמרתי בלבבי אם שויתי ודוממתי נפשי כי טוב להעתיק כעת דברי חותני הרה"ג כו' כו' ה"ר יוסף אלטר עפשטיין מנחתו כבוד באוויזיראן, ונפטר כ"ג אלול תרנ"ט לפ"ק, בעל מחבר ספר גנזי יוסף על הפתיחה כוללת של הפרי מגדים אורח חיים ועוד בכתובים, ונשלח אז לירושלים ולא נדפס ויהיה כעת לזכר נשמתו תנצב"ה.

⁶ ראה בארוכה בהקדמת חתנו לספר "גנזי יוסף" על הש"ס.

⁷ האריך בזה הרה"ח ר' עקיבא אשר פאדווא הי"ו במאמרו שב"המחנה החרדי".

התשובה נדפסה ב"מחזיקי הדת" גליון 46, כ"ב אלול תרס"ח.

וזה לשון תשובתו:

על דבר השמיטה

ראיתי כי לא עת לחשות אלא לדבר ולבאר הנלענ"ד להלכה אי נוהג שמיטה בזמן הזה לענין עבודת קרקע בארץ ישראל, יען ראיתי במכתב עת מחזיקי הדת מיום ו' כ"א שבט תרמ"ח שהרעיש בזה הרב דעיה"ק ירושלים⁸ תובבא"ס.

הנה לא ראיתי להאריך בדברי הירושלמי פרק ד' גיטין הלכה ג' שהובא בתוס' (שהובא במכתב עת), דודאי לא נעלם הירושלמי מעיני רבותינו הפוסקים, ואין לנו להלכה אלא דברי הפוסקים.

והנה הרמב"ם כתב בפרק ד' הלכה כ"ה מהלכות שמיטה וזה לשונו: אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד וכו' ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, עכ"ל. ומשמע להדיא מדבריו, דאפילו בזמן הזה הוי עבודת קרקע אסור מדאורייתא בארץ ישראל, וע"ש ב"כסף משנה" מה שכתב לפרש הסוגיא אליביה. וה"משנה למלך" אף על פי שהקשה מגמרא דמועד קטן ב' ע"ב, אינו חולק על ה"כסף משנה" דדעת הרמב"ם כן. וכן נראה עוד מדבריו בפרק ט' הלכה ב' שכתב, אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג וכו', ולא כתב כן בפרקים הקודמים דמיירי בעבודת קרקע, משמע דעבודת קרקע אסור מדאורייתא אפילו בזמן שאין היובל נוהג, וכן כתב ב"כסף משנה" שם ובפרק י' הלכה ט' שכן דעת הרמב"ם. והראב"ד לא השיג עליו, משמע שגם דעתו כן.

וכן משמע עוד דעת הרמב"ם והראב"ד בפרק א' הלכה י"א, שכתב הרמב"ם גבי משום ארנונא, דלא התירו לזרוע אלא דברים שצריכין להם עבדי המלך בלבד דאנוסים הם בזה. והראב"ד כתב שמפרש דהתירו לעבדו כל השדה, וכתב, דמיירי במקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא היתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם, בהם התירו לעבוד מפני האונס, אבל לא במה שהחזיקו ע"ש. מבואר להדיא דסבירא ליה דבמקום שהחזיקו עולי בבל אסור מדאורייתא עבודת קרקע בזמן הזה, ובמקום שהחזיקו עולי מצרים ולא עולי בבל אסור מדרבנן. וכן משמע עוד מדברי הראב"ד בפירושו לתורת כוהנים פרשת בהר פ"ב אות ב' ע"ש.

והרמב"ן בחידושו (גיטין לו) כתב וזה לשונו: ולענין הלכה, שמיטת (קרקע) נוהגת בארץ ישראל לדברי חכמים דבר תורה, דקיימא לן וכו', ולדברי רבי ודאי מדבריהם נוהגת היא, כדאמרינן בריש משקין, לענין שמיטת קרקע בשביעית בזמן הזה ורבי היא, דתקון רבנן דתנהוג כמו שתקנו תרומות ומעשרות מדבריהם, למאן דאמר שלישיית יש להן. ואמרינן התם, מכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעיתא משום ארנונא. ועוד מעובדא דריש לקיש, דאיתא התם במסכת סנהדרין (כו, א) ובפסחים בפרק מקום שנהגו (בא, א) אמר ליה רבה בר בר חנה לבריה לא תאכל ספיחי כרוב לא בפני ולא שלא בפני, ושמע מינה דהשמטת קרקע נוהג, וממילא שמעינן להשמטת כספים בין בארץ בין בחוצה לארץ דהא חובת הגוף היא, עכ"ל. ומבואר מדבריו דלחכמים נוהג איסור עבודת קרקע בארץ ישראל בזמן הזה דאורייתא, ולרבי נוהג מדרבנן.

ואחר כך הביא בשם הראב"ד, דבימי רבותינו היה בתי דינין קבועין בארץ ישראל ותוקעין ומשלחין עבדים ושודות חוזרים לבעליהן זכר ליובל, ולפיכך היתה השמטה נוהגת מדבריהם בין בעבודת קרקע בין בהשמטת כספים, אבל עכשיו שאין שם בית דין שמקדשין אותו, אין היובל נוהג כלל, וכיון שבטל היובל ביטול גמור ואינו נוהג אפילו מדבריהם, לא בעבודת קרקע ולא בהשמטת כספים, (נ"ל שיש טעות סופר וצריך להוסיף "מדבריהם, בטל גם שמטה ואינו נוהג אפילו מדבריהם לא וכו'") ע"כ. והשיג עליו דאחר החורבן לא נהגו יובל אפילו מדבריהם ונהגו שמיטה.

וסיים וזה לשונו: והראיה המכרעת, ששנת השמטה מפורסמת בארץ ישראל היום ומנהג אבותיהם בידיהם להשמיט קרקע, כלומר, שנוהגין בה כל קדושת שביעית, ומעתה נמצינו למדין בשמיטת כספים שנוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ, עכ"ל. הרי מבואר דאין חילוק בין איסור עבודת קרקע ובין השמטת כספים, ולרבנן תרווייהו מדאורייתא בזמן הזה, זה דוקא בארץ ישראל וזה אפילו בחוץ לארץ, ולרבי תרווייהו אסורי מדרבנן.

⁸ הכוונה למכתבו של רבי אברהם צבי הכהן, המובא לעיל.

ואחר כך הביא שהראב"ד גופיה חזר בו בפרק קמא דעבודה זרה, וכתב דשמיטת כספים נוהגת אף על פי שאין היובל נוהג, דלא סבירא לן כרבי, ואי נמי סבירא לן כוותיה, מדרבנן מיהא נהגא ע"ש. ונראה לי דכוונתו שמיטת כספים סבירא ליה דהוי לרבי מדרבנן, אבל שביתת קרקע ס"ל שם לרבי הוי מדאורייתא, וכמבואר בדבריו בהשגות שהבאתי למעלה.

גם הרשב"א בחידושו כתב ככל דברי הרמב"ן. גם הריטב"א בחידושו כתב כן דלרבנן גם שביתת קרקע אסור בזמן הזה מדאורייתא בארץ ישראל ולרבי מדרבנן, אלא שהכריע דהלכה כרבי. והר"ן בפירושו להר"ף לא כתב אלא דשמיטת כספים נוהג בזמן הזה מדרבנן, אבל שביתת קרקע לא מיירי, אכן בחידושו הביא ראייה מההוא דפרק מקום שנהגו, לא תאכל ספיחי כרוב, ומהא דאמרינן בסנהדרין, פוקו וזרעו משום ארנונא, ומהא דאמר בפרק לולב וערבה (מד, ב) אתא לקמיה ההוא גברא אמר ליה קרייתא אית לי כרמי' אית לי זיתא אית לי, ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמי' ואוכלין בזיתא, אריך או לא אריך ע"ש. מבואר דסבירא ליה שגם שביתת קרקע אסור מדרבנן. והביא בפירושו להר"ף קושיא ותירץ התוס' דאמאי לא תקנו גם יובל מדבריהם, משום שלא היה אפשר לאסור ב' שנים בעבודת קרקע. ומשמע על כורחך דלא קאי אלא איובל, אבל שמיטה שאינה אלא שנה אחת תקנו.

והנה הרמב"ן אף על פי שבחידושו לא הכריע אם קיימא לן כרבי או כרבנן, כתב בתומים סימן ס"ז סק"א שכתובה שהביא הבעל התרומה (שער מה אות ד') הכריע, דקיימא לן כרבנן דנוהג בזמן הזה מדאורייתא, וכתב שכן גם כן דעת התוס'.

נמצינו למידין שדעת הרמב"ם והראב"ד והרמב"ן והתוס' ששביתת קרקע בארץ ישראל בזמן הזה אסור מדאורייתא. והרשב"א ספוקי מספקא ליה אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. והריטב"א והר"ן סבירא להו דהוי דרבנן. אבל כולם כאחד עונים ואומרים דאסור הוא, ולא נשאר למו אלא דעת הרז"ה שמתיר בזמן הזה, ויחיד הוא גם דחו דבריו כל גדולי הפוסקים. ולא עוד אלא שהרא"ש ומהרי"ק ותרומת הדשן שבקשו טעם למה שאין נוהגין השמטת כספים בזמן הזה, ולא כתבו דסבירא להו כרז"ה. והדרכי משה (ח"ו"מ סי' ס"ז) שכתב דסבירא ליה כהסוברים דלא נהגא שמיטה בזמן הזה, היינו לדחוק וליישב המנהג אבל לא לנהוג כן לכתחילה, וכמבואר בדבריו בהג"ה (סעיף א'). גם הטור ביורה דעה סימן של"א פסק דשביתת קרקע בשביעית נוהג האידנא בארץ ישראל מדרבנן, וכתב בית יוסף שכן כתב הסמ"ג, וכן פסק בשו"ע סעיף י"ט, משמע דנוהג בזמן הזה.

ויש לתמוה על הבית יוסף שכתב שכן הם דברי הרמב"ם פרק ט' ופרק י' שהרי נתבאר דדעת הרמב"ם שהיא מדאורייתא, וכמו שכתב בכסף משנה ובתומים שם. ונראה לי ליישב קושית ה"משנה למלך" הנ"ל דסבירא ליה להרמב"ם, דאף על גב דלאביי על כורחך גם שביתת קרקע מדרבנן, כיון דלרבא אין צריך לומר כן, משמע ליה פשטא דאי אתה משמט כספים דוקא כספים ואין מוציאין מפשטא.

(וראיתי בספר החינוך מצוה ש"ל ומצוה תע"ז שכתב וזה לשונו: ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה בזמן שהיובל נוהג, ובזמן שאין יובל נוהג אין נוהגין כל אלו, זולת שמטת כספים בשביעית בכל מקום מדבריהם עכ"ל. ומשמע לכאורה מדבריו ששביתת קרקע בארץ ישראל אין נוהג האידנא. אכן בתשובת מבי"ט ח"ב מביא בשמו שמיטת קרקע בשביעית נוהגת בארץ מדבריהם וכן שמיטת כספים בכל מקום ע"כ ע"ש. וצ"ל שיש חסרון תיבות בספר החינוך שלפני).

ומעתה אין ספק בדבר ששביתת קרקע נוהגת בזמן הזה בארץ ישראל, ודברי הסמ"ע תמוהים בזה לענ"ד, ובאורים סק"א הביא דברי הסמ"ע על יובל, וקשה בעיני לומר שיש טעות סופר בסמ"ע שלפנינו ובפרישה, והאו"ת נתן טעם שגזרו על שמיטה ולא על יובל, וזה לשונו: הואיל ושמיטה בשמיטת עבודת הארץ נוהג, אף שמיטת כספים תקנו ולא רצו שיהיה המצוה חציה נוהג וחציה אינה נוהג, אבל יובל שבטל מכל וכל לא תקנו חז"ל עכ"ל. משמע דשמטת עבודת ארץ נוהג מדאורייתא.

ולענין ארנונא, לדעת הפוסקים שאסור מדאורייתא פשיטא דבעינן סכנת נפשות וכדברי התוס', או על כל פנים לשם אונס וכדברי הרמב"ם (פ"א הי"א), ולדעת הפוסקים שהיא מדרבנן יש ב' פירושים: התוס' פירשו שצריך ליתן מס למלך, והראב"ד פירש שצריך ליתן חלק למלך והוי כגזול לו. אכן הר"ן אף על פי שבגיטין הכריע דהוי דרבנן, מכל מקום כתב בחידושו לסנהדרין כ"ו שלא התירו אלא משום סכנת נפשות ע"ש. והביא בשם הירושלמי פ"ד דשביעית (נ"ל דהיינו הירושלמי שהביאו התוס' ואפשר דגם דעת התוס' כן במסקנא). ונראה לי דבכי הא הולכין אחר המנהג שנהגו מקדמת דנא, דאם נהגו איסור קבלו עליהם דברי האומרים שהוא דאורייתא, ובפרט הרמב"ם שהיה רבם ונהגו כמותו בכל מקום פשיטא שאין לשנות, ואם כי יש מקומות שנהגו בו היתר כדאי הם הפוסקים המקילין שלא לשנות המנהג, וכן דברי המבי"ט,

ומסתמא נתנו המיסדים טעם לדבר, אולם להורות עתה צריך עיון רב והתיישבות הדעת ולהקל נגד כל הפוסקים הנ"ל.

ומעתה⁹ מאחר שאחינו בני ישראל רוצים לקבל עליהם עול תורה הקדושה ומצותיה לשבות בשביעי בחריש ובקציר, בודאי מהראוי שאחינו בגולה יסייעו אותם במה שיש בידם להיות שורש לעץ חיים המחזיקים בה, ואז תרצה הארץ את שבתותיה, והיה מעשה הצדקה שלום, וציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, בעזר הבוחר בזרע אברהם.

שמיטת עת"ר

בסוף שנת תרס"ז התקיימה בעיר סאנדווא-ווישנא שבגאליציה אסיפת גדולי הרבנים בגאליציה בראשותו של המהרש"ם מברעזאן, לבחירת נשיא חדש לצדקת רמבעה"נ כולל גאליציה אחרי פטירת הנשיא הג"ר יצחק לייב סופר זצ"ל, גם דנו שם על סדרי ניהול של מסירת וחלוקת הכספים.

הנאספים החליטו למנות משלחת שיסעו לארץ ישראל ויפקחו מקרוב על סדר החלוקה של כספי הצדקה ויתקנו את הצריך תיקון. לראש המשלחת נבחר הרה"ג ר' נחום וויידענפעלד אב"ד דאמבראווא זצ"ל בעל מחבר שו"ת "חזון נחום" בן הגאון הגדול ה"כוכב מיעקב", ועמו ב' נגידים חשובים גבאי א"י.

בתמוז תרס"ח נסעה המשלחת לארץ ישראל. בהיותו בעיה"ק צפת התקרב רבי נחום להרידב"ז הגאון ר' יעקב דוד ווילאווסקי, שהיה מקודם אב"ד סלוצק ובאותו זמן כיהן כרבה של צפת. לקראת שנת השמיטה שעמדה לחול בתר"ע, ניהל אז הרידב"ז מאבק בעד שמירת שמיטה ונגד ההיתר מכירה, כתב אז את ביאורו "בית רידב"ז" על ספר "פאת השולחן" לברר כל הלכות ארץ ישראל, ונדפס בתער"ב, גם הביא לדפוס בשנת תרס"ט את "קונטרס השמיטה", ובשנת עת"ר "קונטרס הלכה למעשה", בספריו הוא מאריך אודות חיוב שמירת שמיטה והלכותיה.

רבי נחום התעורר לדבר על ידי הרידב"ז והשקיע עצמו בבירור הלכות שביעית, כתב קונטרס "תוספת שביעית" הערות וחיידושים על "קונטרס השמיטה" של הרידב"ז, ובשנת תער"ב נדפס קונטרסו "משמרת להבית" הוספות והערות ל"בית הרידב"ז" על ס' "פאת השולחן".

ה"חזון נחום" יצא גם כן בכתביו בחריפות נגד המקילים על ידי היתר מכירה. יחד עם זאת הצטרף להרידב"ז לתמוך ולעזור את אלו הרוצים לשמור שביעית כהלכתה, ובשובו לגאליציה שלח מכתבים לכל גדולי הדור וכיתת רגליו לאסוף כספים כדי לסייע לאיכרים השומרים שביעית כהלכתה.

וזה לשון מכתבו:

שלום רב לאוהבי תורתך הרבנים הגאונים שליט"א די בכל אתר ואתר

למען ציון לא אחשה ולמען חיבת הארץ לא אשקוט

בירח תמוז העבר זיכני ה' [על פי בחירת אסיפת הרבנים בק' סאנדאווא-ווישנא בעניני כולל גאליציה בארץ ישראל] לעלות ארץ הקודש ולהיות בערי הקודש יע"א. ובבאי לצפת תבנה ותכונן שמח שמחתי להתראות עם האי תנא ירושלמאה, הוא ניהו ידידי מאז הרב הגאון האדיר שר התורה כקש"ת ר' יעקב דוד רידב"ז שליט"א. ותחת השיחים בינינו נכנס עמי הגאון הנ"ל בדיבור על דבר השמיטה העתידה לבא שנת תר"ע הבע"ל, אשר יש לדאוג שח"ו בעלי המושבות לא ישנו באולתם, שהפרו חוק השמיטה בשמיטות שעברו, ורבים שתו וסבלו אז בעון השמיטה רח"ל, ומהראוי ומהחיוב לקנא קנאת ה' ולעמוד בפרץ, ואל תהי מפליג לכל דברי כי בעלי המושבות מוכנים ועומדים עתה לקיים דין שמיטה כדת, ויספיקו עצמם בשנה הזאת במועט בכדי חייהם וחיי בני ביתם בצמצום, והדבר תלוי רק ביד הרבנים ונדיבי אחינו בני ישראל שלא יעמדו מרחוק לחוננם ברוח נדיבה וימין ישע, להיות להם למשען לחם ומים. וכן ביקש מאיתי הגאון רידב"ז שליט"א להיות למסייע לו ולעשות השתדלות והתעוררות אצל רבני מדינתנו, ואם כי מצאתי הדבר קשה לפני, ובפרט כי לא נכחד עצמי ממנו וידעתי את מך ערכי ומי אנכי לעמוד במקום גדולים, ואיך אפיה תדרכי נפשי עוז לצאת בראש ולבקש שיהיו הגדולים נשמעים לקטן וצעיר לימים

⁹ מכאן אינו ברור אם נכתב על ידי ה"גנוזי יוסף" בשנת תרמ"ח, או על ידי חתנו בשנת תרס"ח

כמונו, אבל לא יכולתי לעמוד נגד הגאון שליט"א ודבריו מלהבות אש דת תורה, אשר מדי דברו בו זלגו עיניו דמעות בהזכירו חילול שבת הארץ שעתיד להיות אם לא יעמדו חכמי הדור בפרץ בעוד מועד, דבריו היוצאים מן הלב נכנסו ללבי נעתרתי למבוקשו, ואמרתי אולי אם לא באתי אלא לדבר זה די ומד' מצעדי גבר כוננו וזכותא דארץ ישראל תסייע לי.

ובכן אחלי מאתכם אחי ורבותי הרבנים הגדולים שליט"א, אנא התעוררו נא לדבר הגדול הזה, לא למעני ולמען דברי כי מה אני, רק למען ערך הענין כי רב הוא הנוגע לכבוד התורה וארץ הקדוש דבעי דרישה ויאבו נא כבוד הרבנים הג' שליט"א להשתדל לשלוח בעירם איזה בעלי בתים לקבץ כסף תרומה בעד אחינו בני ישראל בעלי המושבות, למען לא יהיו אנוסים מחמת ממון לחלל קדושת הארץ בעון שמיטה ר"ל, ותשלחו את המקובץ לידי ומוכן אנכי לשלוח לכל אחד קבלה מאיתי וביחוד מהגאון רידב"ז שליט"א.

ותקותי רעננה כי תשימו לב לדברים הנאמרים באמת למען התורה והמצוה, והיה מעשה הצדקה שלום, וה' ישיב את שבותינו, ונזכה לקיים מצות התלויות בארץ.

הנפש הבאה על החתום ברגשי כבוד ויקר

נחום וויידענפעלד אבד"ק דאמבראווא יצ"ו

לקריאתו צורף קול קורא מאת הרידב"ז, ומרבני ירושלים תובב"א.

הרבה מגדולי דורו נענו לקריאתו וכתבו לו מכתבי תמיכה למען שומרי השביעית בארצינו הקדושה, ונתפרסמו כשלושים וחמשה מכתבים אליו מגדולי הרבנים ממדינות שונות.¹⁰

אכן ממרן מהרי"ד לא מצאנו מכתב תמיכה להאיכרים שומרי שביעית, כנראה שהיה טעמו ונימוקו עמו בדבר זה, כמו גיסו הרה"ק ר' שמחה ישכר דב מציעשנוב זצ"ל, (בן הרה"ק משינאווא זי"ע, וחתן מרן מהר"י זי"ע), הכותב במכתבו "והנני להשיבו מפני הכבוד אשר לדבר הזה יסלח לי, אשר לא אוכל למלאות שאלתו ולהיות מהנמנין לבוא במכתב תעודה ובקול קורא בזה, מטעם שהודעתי לכ"ת, ולא באתי זה לקרר עשייתכם כי אם לתרץ את עצמי מדוע אמנע מלהיות נמנה לדבר גדול כזה". ומברכו בהצלחה לפעולתיו למען העמדת הדת.

טעמו של הרה"ק מציעשינוב היה בזה כנראה, שלא רצה להיות נראה כמסייע וכמסכים למושבות של חובבי ציון הציונים. כמו כן בבעלזא אשר כידוע נמנעו מאד בכללות עד כמה שאפשר מלכתוב מכתבים והעדיפו למסור הכל בעל פה על ידי שלוחים, כדי שלא יבאו בעתיד ללמוד מדברים שלפעמים נכתבו רק לזמנם ולמקומם. וידועה גם כן ההסתייגות באותה תקופה מעבודת האדמה בארץ ישראל¹¹, אשר מרן מהר"א זי"ע היה מתנה עם אלה שנסעו לארץ ישראל לפני המלחמה שלא יעבדו עבודת אדמה, לכן מובן מאד שמרן מהרי"ד נמנע מלכתוב מכתב תמיכה.

אולם חידוש מצאנו, שלמעשה עזר להם מרן ושלח להגאון ר' נחום אב"ד דאמבראווא סכום כסף גדול לסייע בידי השומרי שביעית¹² הכסף נמסר על ידי הרה"ח ר' צבי הירש פרענקל מעיר בעלזא חתן הרה"צ ר' דוד פלאם¹³ מבעלזא חתן הרה"ק ר' אלעזר בן מרן מהר"ש זי"ע.

מכתבו של רבי צבי הירש פרענקל להגאב"ד דאמבראווא נכתב יום ב' לך עת"ר, וכדי לעורר תמיכת הציבור פורסמה מיד ב"מחזיקי הדת" בגליון 4, י"ד במרחשון עת"ר, תחת הכותרת "מכתב על דבר השמיטה".

וזה לשון המכתב:

ב"ה יום ה' לך פה בעלזא

¹⁰ מכתביהם נדפסו ב"קול קורא" מונקאטש תרס"ט, ונדפס שוב בתוספת מכתבים בלעמברג עת"ר. גם נדפסו בעתון "החבצלת" בי-ם, בקובץ "וילקט יוסף" שנת עת"ר, ואח"כ בסוף ספר "פאת השולחן" עם "בית הרידב"ז" מהדל תער"ב, לאחרונה נדפסו שוב במהדורה החדשה של שו"ת "חזון נחום" י-ם תשנ"ג ח"ב.

¹¹ זה היה גם כן אחד מההסתייגות באותה עת נגד "אגודת ישראל" בפולין, קבוצי ההכשרה שהקימו בפולין כדי להכשיר את העולים לארץ ישראל, בעבודת האדמה.

¹² הגה"ק מבילגורייא זצ"ל מזכיר בכתביו, שמרן מהרי"ד תרם אז הרבה כסף למטרה זו (הרה"ח ר' משה אהרן רינגל הי"ו).

¹³ רבי דוד היה בנו של הרה"צ ר' שלמה, בן הרה"ק ר' דובעריש מאלעסק, בן ה"דברת שלמה" הרה"ק ר' שלמה מלוצק זצ"ל. (מצבתו של ר' דוד נתגלתה לאחרונה בבית החיים בבעלזא)

חיים ושלום וכו' ס' לכבוד הה"ג המפורסם כו' מוה' נחום אבד"ק דאמבראווא שליט"א
הנה כ"ק ש"ב הה"צ אדמו"ר שליט"א מסר לי סך שנים ושבעים כתרים שאשלח לכ"ה לסייע ידי
השובתים בשביעית בארץ הקודש תוב"א.

כ"ד ידדו צבי הירש פרענקיל

כ"ק אדמו"ר מרן מהר"א זי"ע

דברות קודש

דברות קדשו שנאמרו בפרשת בהר שנת תש"ד ונרשמו על ידי אחיו הגה"ק מבילגוריא זצ"ל והננו
מעתיקים כלשונו:

מה שמיטה לשם ה', כך כל המצוות שמירתן רק לשם ה'.

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר (ויקרא כה, א). וברש"י מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצוות
נאמרו מסיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן
ודקדוקיהן מסיני.

ויש לומר על פי מה דאיתא ב"קדושת לוי" לפרש את הפסוק "ושבתה הארץ שבת לה", בהקדם מה
שפירש האריז"ל ("לקוטי תורה" פר' תשא; "שער הפסוקים" שם) את הפסוקים (תשא לא, יב יג) "ויאמר
ה' אל משה לאמר. ואתה דבר אל בני ישראל לאמר, אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם
לדרתיכם, לדעת כי אני ה' מקדשכם". כי בשעבוד מצרים היה משה רבינו ע"ה מבקש מפרעה שיהיו
ישראל נחים יום אחד בשבוע מן העבודה, ובחר את יום השבת, ובשעה שנצטוונו על השבת אז שמח משה
במתנת חלקו וכו', וזהו הכוונה ואתה דבר וגו', כי אתה מקודם צוית לנוח בשבת אמנם עכשיו את שבתותי
תשמורו, שיהיו ישראל נחים בשבת לא בשביל מנוחתם מעבודה רק מחמת שצוה אותם השי"ת לשבות
בשבת.

וזהו ושביתה הארץ שבת לה', כי דרך העולם, לחרוש שדה שנה אחת ולהניח בור שנה שניה, כדי שיהיה
כחה יפה להוציא הזרע (ב"ב כט, א), וזהו ושביתה הארץ שבת לה', שבשנת השמטה שישבות הארץ, לא
תהיה השביתה מחמת טובת הארץ, רק 'שבת לה', מחמת צווי השם יתברך".

ויש לומר דזהו הכוונה מה ענין שמיטה אצל הר סיני, אלא להקיש מה שמיטה דכתיב ביה ושביתה הארץ
שבת לה', בודאי צריכים לקיים רק מחמת ציווי ה' לשמור שמיטה, כך כל התורה צריכים לשמור רק
מחמת שניתנה בסיני מאת השי"ת ובלי שום שכליות.

שמיטת תש"ה

הרה"ח ר"י קלאפהולץ ז"ל שהיה משמש בקודש בשנת תש"ד, כותב מה דבידיה הוה עובדא:

כשכ"ק מרן ז"ל בא בשנה הראשונה (שנת תש"ד) לתל אביב לביתו, היה שמה בחצר גן יפה ועצים.
קרא אותי מרן ז"ל וציוונו לקנות כל הכלים הדרושים לגן, דהיינו צנורות להשקות העצים והדשא
וכל מה שצריך, וצוה עלי להשגיח שהגן יהיה יפה ולהשקותו כל יום, ולהשתדל בכל מה דאפשר
שהגן יהיה מסודר ויפה. וכמעט בכל יום שאל אותי על הגן בפרוטרוט, וכמה פעמים ירד לחצר
להשגיח אם העצים גדלים יפה ואם הדשא הוא יפה ושאל אותי על כל פרט שעשיתי. והיה הדבר
לפלא בעיני כולנו שאיש קדוש כמותו שאין לו שום שייכות להעולם, שבכל המעט לעת הוא דבוק
במחשבות קדושות, שיהיה לו זמן להתעניין בדברים האלה.

וכשראה פעם כ"ק מרן ז"ל שאני מתפלא, ספר לי, שלכ"ק מרן זקינו ז"ל (מרן מהר"י) היה גם כן
גן, פעם קרא גן וצוה לו שיעשה לו גן יפה והגן עשה כמצותו, נכנס אחד מן החסידים לגן והרס כל
מה שנטע הגן, זקני ז"ל קרא להחסיד הזה ושאל אותו למה שהרס ואמר לו שרצונו הוא שיהיה

לו גן יפה, ענה לו החסיד אני לא רוצה שלהרבי יהיה גן, אמר כ"ק מרן ז"ל, שלזקינו היו בזה הרבה ענינים גבוהים (א רעבישע זאך), וזקיני ז"ל קרא פעם נוספת להגן וצוה לו שיעשה הגן עוד הפעם, והגן עשה כמצותו, והחסיד הנ"ל נכנס שוב וקלקל את הכל ולא נתן להגן לעשות יותר, וזקיני ז"ל לא אמר להחסיד הזה שום דבר. זה ספר מזקיני ז"ל, אבל בכל זאת היה לנו פלא.

זה היה מפסח עד לפני ר"ה כל הקיץ, ואז קרא אותי כ"ק מרן ז"ל ואמר לי, אתה רואה עד עכשיו סדרת הגן יפה מה שרצית עשית, אבל עכשיו באה שנת השמיטה תקח כל הכלים ותשימם בחדר מיוחד ותקנה מנעול טוב ותסגור כל הכלים עד אחרי שנת השמיטה. עכשיו הבננו עבודתו הקדושה כי כל השנה עשה הכנה לקיים מצות שמיטה¹⁴. (קובץ "נתיבות התורה" נערך ע"י הנ"ל, יחד עם יבלח"א הרה"ג ר' נתן אורטנר שליט"א אב"ד לוד. חוברת א' אדר תשכ"ב עמוד מט.)

וכתב זאת שוב בספרו "אדמור"י בעלזא" חלק ד' עמוד קיד, בתוספת תיאור קצת יותר מפורט ונרחב:

מצות שמיטת אדמה היתה חביבה על מרן במיוחד, כי זו היתה הפעם הראשונה שנודמן לו לקיים מצוה זו, וגם שמח שיוכל להוציא במצוה זאת את כל בני ישראל הנפוצים בכל קצוי הארץ ואין להם אפשרות לקיימה. לבו יקד בלהב השמיטה ונהג מעשה זריזין המקדימין למצוה. מיד לאחר הפסח דירבן אותי לפעולה להשקות את הגינה ולעבדה וניצח באורח אישי על העבודה ושם עין על כל פרט ופרט. כל יום שאל על הפעולות שנעשו בגינה אפילו בערבי שבתות ציוה להשקותו. הוא לא חס על זמנו היקר לא שם לב לחלשותו וירד מהקומה העליונה לראות בעיניו את העבודה, ההכנה למצוה הזאת קיבלה אצלו משמעות מיוחדת, הוא סקר בענין רב את השטח על כל העצים שמעליו, התבונן בכל עץ ושמע פרטים והסברים על מיני הפירות הגדלים עליהם, ובהיבשל הפרי ציוה לקטוף מהפירות ולהעלותם לביתו. הוא שמח מאד שזכה לקיים מצות תרומות ומעשרות בעצמו ועישרם בברכה.

דאג לקיים מצות שביעית במלוא קדושתה ולכל פרטיה במשך כל הזמן עד ערב ראש השנה לא הסיח דעתו מן הגינה, וכשהגיע ערב ראש השנה נתמלא מרן שמחה וחיוך של אושר נשתפך על פניו שכבר זכה לקיים המצוה בפועל, אלה שראו את שמחתו בשעה זו יכלו להבין את הגמרא (ברכות ט, ב) אמר ליה רב עלאה לעולא, כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב הונא אחי במעמד כל החבורה, דאדם גדול הוא ושמח במצוות, זימנא חדא סמך גאולה לתפילה ולא פסיק חיוכא מפומיה כוליה יומא.

שמיטת תשי"ב

הרה"ג ר' בנימין מנדלזון זצ"ל אב"ד קוממיות כותב:

בסוף שנת השמיטה תשי"ב, אמרתי לכ"ק אדמו"ר הגה"ק מבעלזא זי"ע, דאיתא ב"נועם אלימלך" (פרשת בהר) בשם הרבי ר' זושא זי"ע, שאם לא היו שואלים "מה נאכל", היתה הברכה באה מבלי שיצטרך השי"ת לצוות הברכה, אלא לפי שהיה קצת פגם במה ששאלו, היה צריך השי"ת לצוות את הברכה, וזהו וצויתי את ברכתי (ויקרא כה, כא) עיי"ש. רואים מזה שיש דרגא בברכת שמיטה בלי ציווי השי"ת, ויש דרגא קטנה מזו על ידי ציווי, ואמרת לי לכ"ק אדמו"ר זצ"ל, שבדורנו יכול להיות שצריכים גם לתפילת וברכת צדיקים שנזכה לברכה¹⁵, וראיתי שהסכים לדברי, ששאל שמי ושם אמי, ואמר בשם אביו זצ"ל שלברך את בני העיר צריך לדעת את שם רב העיר, שברכתו הוא ברכת העיר. (ואמר, דלכן כתבו הנודע ביהודה מהדו"ק חיו"ד סי' פ"ו, וחתם סופר חאו"ח סי' קנ"ח, דבהרבה מקומות הרב אב"ד הוא הסנדק תמיד, הגם דאמרינן (יומא יד, ב)

¹⁴ ר' יוסף פיקל (הגלילי) מטורון ליד מונקאטש, סיפר להרב דקוממיות שליט"א, שבהיותו רגיל בעבודת אדמה לקחו אותו בשנת תש"ד לעזור בעבודת הגיטון בחצר מרן זצ"ל, וכשמרן זצ"ל יצא מביתו וראה אותו בגינה, היה מתעניין אצלו אם נותן הוא מספיק מים לאילנות.

¹⁵ מובא גם כן בספר "דברי הרב" להר"ר משה יעקב סיגלר (תשס"ג) עמ' קמז, ושם הדברים מוסברים יותר, על פי מה שאיתא בסמ"ע (חור"מ סי' סז סק"ב), שהברכה המובאת בתורה "וצויתי את ברכתי וגו'" היא רק כשמצוות שמיטה הוא מן התורה. והוסיף הרב מקוממיות, אשר כנראה בזמן הזה שהשמיטה הוא מדרבנן, צריכה הברכה של "וצויתי" לבוא דרך הדרבנן, ולכן הוא מבקש ברכה.

וכעין זה כותב הוא בעצמו ג"כ בתחילת אגרת הנ"ל שבספר "משנת יוסף", שאפילו לדברי הסמ"ע ישנה ג"כ הברכה היום, רק ההבדל הוא אשר בזמן הזה ששמיטה דרבנן צריכים אמונת חכמים להמשיך את הברכה (וכדברי הרבי ר' זושא זי"ע שהברכה נמשכת ע"י האמונה).

חדשים לקטורת, מפני שמעשרת, מ"מ הרב זוכה בעשירות לא לעצמו כי אם לכל בני קהילתו¹⁶.
ואמרתי לו שמי ושם אמי, ובירך אותנו.

ונתקיימה ברכתו כי אחרי אותה שנת שמיטה תשי"ב לא היה לנו חיטים לזרוע, ובדוחק השגנו חיטים מקיבוץ סמוך, משנה שישית, חטים שבורים ומתולעים שלא היו ראויים לזריעה כלל, ושאל אותי להבל"ח האברך המופלג ר' יחיאל ע"ה שהיה ראש ענף הפלחה בקוממיות מה לעשות, ואמרתי לו אם אין על פי הלכה חטים אחרים, תהיה מאמין בחי עולמים וזרוע והשי"ת יעזור בחיטים אלו, והנה כל סביבותינו שחקו עליו על שזרע בחיטים כאלה, והזהירוהו לבל יעשה היזק של כעשרים אלף לירות, אבל הוא בתום לבבו מילא אחרי דברי ובטחנו בהשי"ת.

והנה בשנה זו לא היו גשמים בתחילת החורף וכל אלה שחרשו בסוף שביעית וזרעו תיכף במוצאי שביעית נרקבו זרעיהם בקרקע היבשה, ואנחנו לפי שלא חרשנו בסוף קיץ של שנת השמיטה גם לא בחול המועד סוכות של מוצאי שביעית, ונמשכה חרישתנו עד מאוחר לתוך החורף, ואחר כך נמשכה זריעתנו, וכשגמרנו בחדשי החורף התחילו הגשמים לרדת בשפע, והצלחנו בעזרת השם בתבואתנו בברכה מרובה מאד, ונעשו פלאות בחיטים השבורים והמתולעים שזרענו, כי גדלו והצליחו ועשו פרי בזמן שבכל הסביבה לא היה יכול, והיה לאות שהשי"ת שולח ברכתו לשומרי שביעית.

(מתוך מכתבו שבפתיחתא דאגדתא לספר "משנת יוסף" עמ"ס שביעית ח"א (י-ס תשכ"ד) להרה"ג ר' יוסף ליברמן שליט"א עמ' יח - יט)

סיפר כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א במוצאי שבת קודש פרשת עקב אור לכ"א אב יומא דהילולא דכ"ק מרן אדמו"ר מהר"א זי"ע תשנ"ג:

בשבת זו¹⁷ היה אצלנו הרב [הג"ר יצחק שלמה] אוגנר [זצ"ל] מבני ברק, לאחרונה שאלתי אותו, הרי לפני הרבנות ב"חוג חתם סופר" הייתם רב ב"גבעת שאול", והלכתם בשבת עם שידך און זאקן, אני זוכר שדיברו אשר בעת שנהייתם רב ב"חוג חתם סופר" פשטתם את השיך און זאקן, כי כן התנו עמכם, ודיברו ששאלתם את דודי מרן מהר"א ז"ל על זה וקיבלתם ממנו רשות. ענה לי הרב אוגנר, אכן האמת כן הוא, ששאל את מרן ז"ל אשר האובערלענדר יודען מקהילת "חוג חתם סופר" בבני ברק מציעים לו את משרת הרבנות בקהילתם, השיב לו מרן זצ"ל "אז די יודען פון "חוג חתם סופר" זענען תמימים שבתמימים און זענען כדאי עפעס צי מוותר זיין פאר זיי".

והוסיף מרן ז"ל, דיא ווייסט וואס פאר יודען דאס זענען, די חתם סופר יודען, לאחרונה נכנס אצלי יהודי מקהילת "חוג חתם סופר" שהיה לו חנות פירות וירקות, והיות שהרבנים היראים אוסרים את ההיתר מכירה, מכר את החנות, ובא לשאול מה לעשות בכסף, איזה בית מסחר יפתח לצורך פרנסתו. אמר לי מרן ז"ל אם למכור את החנות לא בא לשאול אותי, כי זה היה דבר פשוט אצלו, רק בא לשאול מה לעשות עם הכסף. והפטיר, דאס זענען די חתם סופר יודען. ע"כ¹⁸

בסיפור זה לא ידענו מי היה יהודי זה שויתר על פרנסתו שלא להיכשל בעון שביעית ח"ו. אולם מצאנו ספור דומה¹⁹ בספר "ויגמול שקדים" שנדפס לאחרונה (אשדוד תשס"ח) בעמ' קג, על

¹⁶ רבה של "חוג חתם סופר" בבני ברק, הרה"ג ר' יצחק שלמה אוגנר זצ"ל שנכח אז בחדרו של מרן זצ"ל, היה מספר אשר בשיחתו זו של מרן זצ"ל מענין לענין אודות מנהג כיבוד סנדקאות להרב, ראה מעין רוח הקודש, לסיפור שהיה בקוממיות באותו יום. אשר הרב אוגנר כובד בסנדקאות בברית לאחד ממשפחתו בקוממיות, כאשר שמע שבקוממיות המנהג לתת הסנדקאות להרב, הודיע הרב אוגנר לבעל הברית שאינו מסכים בשום אופן לקבל הסנדקאות ורק הרב יהיה סנדק כפי מנהג המקום ואם לאו אינו בא לברית. ואכן הרב מקוממיות היה הסנדק. אחרי הברית חזר הרב אוגנר לירושלים (היה אז עדיין רב בדיר יאסין - גבעת שאול), הרב מקוממיות שהיה ג"כ צריך לנסוע התלווה אליו, בדרך שמע הרב אוגנר מהרב דקוממיות שהוא רוצה ליכנס אל מרן אדמו"ר מבעלזא זצ"ל, הצטרף אליו גם הוא ונכנס עמו אל הקודש פנימה, ומה מאוד נשתוממו לשמוע איך מרן מהר"א זצ"ל בתוך דבריו בעניני שמיטה הרחיב הדיבור והתייחס מפורשות למנהג כבוד הרב בסנדקאות, מבלי שסיפרו שום דבר. (ספר "דברי הרב" עמ' קמו, מפיו של הרב אוגנר זצ"ל).

הגרמ"מ מנדלזון שליט"א אב"ד קוממיות מוסיף לספר, שאביו גם ראה בזה משום הסכמה לסיפור נוסף שהיה לו באותו זמן באמצע שנת השמיטה עם אחד מתושבי קוממיות, שנולד לו ילד וכיבד את דודו בסנדקאות, הדוד היה גר באחד מיישובי הפועל המזרחי אשר סמכו על ההיתר מכירה ולא שמרו שביעית בשדותיהם. בקוממיות היה המנהג כאמור שכולם נתנו סנדקאות לרב, אמר הרב שהוא מסכים לוותר על הסנדקאות השייכת לו כרב, בתנאי שחודו יקבל עליו מהיום להשביט את שדהו ולא לעשות מלאכות האסורות בשביעית. ובדברי מרן זצ"ל ראה הרב דקוממיות מעין הסכמה לדבריו.

¹⁷ שבת שבע ברכות של הרה"צ ר' אהרן מרדכי שליט"א.

¹⁸ סיפור זה נדפס לאחרונה בספר "רשומים בשמך" עמ' ער.

¹⁹ אין אנו יודעים אם שני סיפורים דומים הם שהיו בשני אנשים שונים, או שמרן זצ"ל בדבריו להרב אוגנר אכן נתכוין לר' מרדכי אברהם.

הרה"ח ר' מרדכי אברהם רוזנפלד ז"ל חתן הרה"ח ר' ישראל משה מאנדל מטעגלאש, שהיתה לו חנות מזון, ובשנת תשי"ב שנת השמיטה חשש אולי לא נזהרים בארץ די מלסחור בפירות שביעית וגם לחנותו יביאו מגידולי שביעית. נכנס לקודש פנימה אל כ"ק מרן מהר"א זי"ע, והציע את שאלתו, באם למכור את חנותו בכדי שלא להיכשל בחששא דאיסורא. מרן זי"ע נתלהב מאוד ואחרי צאתו של ר' מרדכי אברהם אמר למשב"ק: "אונז זענען תמימים, אבער די אונגארישע יודען זענען תמימים שבתמימים" (אנחנו תמימים אבל יהודי הונגריה הם תמימים שבתמימים), כשברצונו להפליא את גודל היראת שמים מחשש איסור.

הנהגות

להלן כמה הנהגות מענין שביעית אצל מרן מהר"א זי"ע.

- א. בבית מרן מהר"א השתמשו בשמיטה בפירות מגידולי נכרים, ומרן זצ"ל לא חשש לקדושת שביעית. (מפי המשמשים בקודש).
 - ב. סיפר הג"ר אהרן מרדכי רוטנר שליט"א ששימש בקודש בתחילת שנת השמיטה תשי"ב, אשר כידוע המנהג בשולחן של מוצאי שבת חול המועד סוכות (הנקרא לאכעדיגע מלוה מלכה) להגיש תפוחי אדמה עם בארשט (חמיצה מסלק), והלך הגרא"מ לקנות סלק ולא מצא, חיפש וחיפש עד שמצא שדה יהודי שנשאר בה קצת סלק מופקר שלא לקטו אותם עדיין, ובהיות שלקט את הסלק אחרי כניסת שנת השמיטה, חלה עליהם קדושת שביעית. כשהגישו את הבארשט בעת עריכת השולחן, נהנה מרן זצ"ל והיתה אצלו חשיבות רבה, בארשט קדוש בקדושת שביעית!
 - ג. עוד סיפר, אשר מרן זצ"ל חשש לתלות אתרוגי שביעית בסוכתו לנוי סוכה, כי על ידי תלייתן בסוכה הם נפסדים, ושלח אותנו לשאול בזה את הגאון ר' ישראל יצחק רייזמאן זצ"ל, והורה כן שאין לתלות²⁰.
- בענין אתרוגי שביעית כותב גם כן הגה"צ ר' יעקב יצחק ניימאן זצ"ל אב"ד פאפא ורב חסידי בעלזא במאנטריאל, בתשובתו לבעל מחבר ספר "נטעי גביראל", וז"ל:
- בענין איזה אתרוג לקח מרן בארץ ישראל בשנת השמיטה, לא שמעתי, אבל ידוע שבענינים כאלו שאל מרן לדעת הרה"ג מטשעבין זצ"ל. לאחר כתבי זאת נזדמן כאן לעירנו איש אחד מארץ הקודש אשר היה בקי מאוד במנהגי בעלזא ובנהגי רבותיה, ואמר לי בידיעה ברורה שכ"ק מרן זי"ע בשנת השמיטה גם כן השתמש באתרוג מארץ ישראל²¹ מאוצר בית דין, זהו למצוה, אבל לנוי סוכה לא היו תולין אז אתרוגי ארץ ישראל ביחד עם אתרוגי יאנעווע כבשאר שנים, אלא רק אתרוגי יאנעווע בלבד.
- (שו"ת "אגורה באהלך" ח"א, מונטריאל תשס"ח, או"ח סי' צ אות ב).

כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

דברות קודש

מתוך דברי תורה שנאמרו על ידי כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א בסעודה שלישית שב"ק פרשת בהר כ' אייר תשנ"ח, ונערכו על ידי מכון מעשה רוקח.

"כשם שנאמר בשבת בראשית" - בשבת בראשית ובשבת הארץ מצרף הקב"ה את מעשי המצוות של פשוטי העם ושל אנשי המעלה והאחד משלים את השני.

הנה שומרי שביעית נקראים: "גבורי כח עושי דברו", כמו שאמרו במדרש, לפי שהם צריכים לכך גבורה גדולה, כי לא בכל עת זוכים לראות את הברכה של "וצוית את ברכתי" (בהר כה, כא), ואילו המלכות תובעת לשלם ארנונה בשנה השביעית כמו בשאר השנים, ואף על פי כן "יהיב

²⁰ כן כותב הגרא"ש ווינד שליט"א במנהגי בעלזא שבלוח "דבר יום ביומו" שנת תשס"ט עמ' 133 וז"ל "אין תולין אתרוגים שנתלשין משנת השביעית לנוי סוכה, משום קדושת שביעית". ועיי' בשו"ת שבט הקהתי להגרש"ק גראס שליט"א, ח"ה סי' רג, שהאריך בזה.

²¹ גם בעיר בעלזא רצה מרן מהר"א לברך על אתרוג מארץ ישראל בשנת השמיטה, כפי שמסר לנו הרב ש"י פרידמאן שליט"א, ממכתב הגבאי ר' מענדיל לאנדמאן מבעלזא, לזקנו הרה"ח ר' מנחם מענדל פרידמאן מירושלים, שסחר באתרוגים והיתה לו חזקה לשלוח אתרוגים לבעלזא. המכתב נכתב בתחילת שנת השמיטה, וכותב אליו: ובטח נודע לו ששנה זו שנת שמיטה וצריך לידע איך ומה לקנות האתרוגים אי"ה, ועוד יש עת לדבר מזה אי"ה.

ארנונא ושתיק, יש לך גבור גדול מזה, אבל כל זה שייך רק באותם שעוסקים בעבודת השדה שש שנים, ומשביתים את שדותיהם בשנה השביעית, מה שאין כן בתלמידי החכמים העוסקים בתורה כל השנים ומלאכתן נעשית על ידי אחרים, ולפי זה איך יהיה לתלמידי החכמים חלק במצות שמיטה בפועל, והרי המעשה גדול מלימוד, כאמור.

אמנם יש להתבונן איך בא אדם פשוט עובד אדמה לדרגת בטחון וגבורת נפש עילאית הנדרשת לקיום מצות שמיטה בשלמות, אלא שכל זה הוא מכח תלמידי החכמים היגיעים בתורה ועוסקים בהלכות שמיטה, כי הקב"ה מצרף את לימוד התורה של תלמידי החכמים למעשה המצוה של פשוטי העם, שמזה נמשך כח וגבורה לפשוטי העם לקיים מצות שמיטה במעשה, ועל ידי זה יש גם לתלמידי החכמים חלק בקיום מצות שמיטה בפועל.

ומצינו בתורה כמה וכמה פעמים, שכאשר התורה מצוה על השביתה בשבת, כתוב גם ענין עסק המלאכה בששת הימים, כדכתיב בפרשת יתרו (כ, ט): "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלקיך" וגו', ועוד, ומכאן שעיקר מצות השביתה ממלאכה ביום השבת ניכרת דייקא באותם שעוסקים במלאכה בששת ימי המעשה, ולכאורה הרי חסרה בחינת שבת זו אצל אותם שגם בכל ימות השבוע כל עסקם הוא רק בתורה ועבודת השי"ת. אלא שישנן שתי בחינות שבת, בחינת שבת תחתון ובחינת שבת עליון (על"ז זה"ק ח"א ה, א), בחינת שבת תחתון היא השביתה ממלאכה, ובחינת שבת עליון היא מה שזוכים בשבת קודש לדבקות בה' ולהתעלות במדרגות עבודת השי"ת, כדאיתא מהרה"ק רבי מרדכי מטשערנאביל זי"ע ("לקוטי תורה" ד"ה בראשית, ירא שבת) והרה"ק רבי נחום מטשערנאביל זי"ע ("מאור עינים" פר' ויקהל ד"ה כל המענג), והקב"ה מצרף את שמירת השבת של פשוטי העם, העוסקים במלאכה בששת ימי המעשה, וביום השבת שובתים ממלאכה, שהיא בחינת שבת תחתון, עם שמירת השבת של אנשי המעלה, העוסקים בתורה ועבודה בכל ימות השבוע ובשבת קודש זוכים להתעלות בהשגות התורה ובמדרגות עבודת השי"ת, שהיא בחינת שבת עליון, ועל ידי צירוף זה, השבת היא בשלמות בכל הבחינות אצל כולם.

וזה שנרמז בפרשתנו (וקרא כה, ב ג) "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'" וגו', והיינו שכפל הענין: "ושבתה הארץ שבת לה'... ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ" וגו', הוא כנגד שני אופנים של שומרי שביעית, "ושבתה הארץ שבת לה'", אמור כנגד העוסקים בתורה בכל השנים ומלאכתם נעשית על ידי אחרים, והמשך הכתובים: "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'", אמור כנגד העוסקים בעבודת השדה במשך ששת השנים, והאחד משלים את השני, ועל ידי שהקב"ה מצרף את שניהם, מתקיימת מצות שמיטה בשלמות, כאמור.

וזה שכתב רש"י: "שבת לה', לשם ה', כשם שנאמר בשבת בראשית", והכונה בזה, שכמו שבשבת בראשית מצרף הקב"ה את בחינת שבת תחתון של העוסקים במלאכה בששת ימי המעשה, עם בחינת שבת עליון של תלמידי החכמים שמלאכתם נעשית על ידי אחרים, כך גם בשבת הארץ מצרף הקב"ה את שמירת שביעית של תלמידי החכמים עם שמירת שביעית של פשוטי העם, והאחד משלים את השני, כאמור.